

Егү чурттарның пролетарийлері, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нің Дээди Советинин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

№ 265 (12355)

1983 чылдың ноябрь 18, пятница

1925 чылда үнүсүлүттүнген

Өртөз 3 көп

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Изыл аэропортуңуң чаа ээровонзалы. Ол ам-даа бодунуң кандыг болур нинти хевирин чедир көргүзөр хире эвес байдалда тууду. Ынчал-замок туудулар ону Совет Тываның 40 чылынга уткуштур доозуп, ол юбилейге аалчыларны аңаа уткуур болзун дээш бүгү күжүн салып, кызыдып амылдап турар. «Тыва тууду» трестин чер амылдары кылып тууду эргелелинин Валерий Николаевич Бушманов удурун комплексит бригаданы бо туудуга доктаамал амылдап, хой тууду-монтаж амылдарын кылып чоруткан. Бригадада бир ниниже оңаштырып амылдап кылышыкынның планы он айларда 101,3 хуу күөсеттинген. Бодунуң бедик харысалгалыг күш-ажылы, сагылга-чуруму-биле өскө эш өвүңгө үлгөр болган тууду-жулар бригаданың кол өзө бооп, тууду амылдарын эки шынарлыг, шалыпкын кылырынга улуг салдарын чедирип турар.

ЧУРУНГА: бригада кежи-гүннери (солгай таладан) дашчы Василий Лопсан, бызакчы-бетончу Алексей Баталов, дашчылар Максим Түлүш, Владимир Салчан, Алексей Сангы-Балова.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ ФОТОЗУ.

ӨӨРЕДИЛГЕНИ АЖЫКТЫГ БОЛДУРГАНЫНДАН

«Чыраа-Бажы» совхозундирекциязы, специалисттер малчыларга зооветеринарияны ай салында эрттирип турар. Мал ажылының тускай эртемниги мал ажылының продуктууну бедилер, оң баш сааны өстүрер талазы биле бар арга-куралдарын дилеп тыварына улашкан буту талазыг зооэкономика, практиктиг хемчеглерин алырыче специалисттерин бүгү арга-мергежилни улаштырган.

Экономистер экономиктиг анализти тода кылып, оң көсүк болурун чедип ап, экономиктиг кабинетти дерип, экономика бодуну кылган. Ында экономиктиг өөредилгенин планын, оң ажыктын пропагандалаан болганын квартал сайында тургузуп, мында сүт бөдүрени, оң чарыгалыгын байлаан, күрөңгө саткан сүт, ээтин аңаа-дизетин сай-чүтү тодаргай-биле көргүскөн.

Бо анализдерин алган иорге, хой ажилында чедир кылдымхай турар чүдүлөр ам-даа хой. Күрүңгө саткан малдың күндүлгөй чогур меддегендиге дүшпөй турар. Саткан малдың денжиз кууду. Оң уламчандан чыл сайында ээт планында хой мал дүжаатчылары мал бажы өстүреринге бай салдарыг болуп турар. Мал бажы өстүрерин күөсетпейн келгенини бир чылдагыны мынча. Ол иш-каш яны-бүрү чылдагынаардан малдың өлүрү хой. Ынчангаш дирекция, мал ажылының специалисттери, малдың баш сааны өстүреринче, оң продуктууну бедилеринче бар куралдарынын, арга-лары тыварыче бүгү күжүн, арга-мергежилни мөөнөз.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумундо ажилдагынын айларынга бригада керээни негиздерин чутула деп көргөт. Хой ажилыга бригада керээни негиздери үе-ниң чутула айтыры деп көргөт, хой ажилында бригада керээниг бот-орунга-чарыгалыг хойжу эвенону чыл ээинде организастап тургускан. Ол эвен 5 нодандан тургустунган. Хостаткан бригадир-биле. Совхозтун дирекциязы-биле эвенонун аразында керээни чарип алган.

Хойжу эвенонун 9 айларда түнелин мындай болган. Дүк бөдүрер планын 99,5 хуу күөсеткен. Терүүр 100 хойга оңаштырып 83 хураганын алган. Улуг хойуну бажын 98 хуу камгалап алган. Шалын

фондузуп чарыгдарын элээн камгалгалыг болган. Эвенон-биле совхозтун бухгалтериязының аразында санажылганы чектиг система-биле чорудуп турар.

Совхозтун дүржүлгө-биле алырга, бригада керээни негиздирге даразында ажилыг чүдүлөр бары илээр.

Бирээле, малчыларның бот башчыларыг, илеспейн ажилдагы, бүгү түвөгө хуматалыг, камгалгалыг хамаарылаз экижөө.

Ийде, мал чечин шын чарымы, транспортту чөп ажы-лаары экижөө.

Уште, күш-ажылдыг сагылга-чуруму быжыкан, кижилер коллективтиг ажилга чачыгып келген. Күш-ажылдыг органи-застаары экижөө. Эвенонун чөвүлели бар. Оң куралыга ай сайында малчыларның күш-ажылга кирялгезин түнел-неп үндүрүп турар. Хой ажилыга күш-ажылды өртөмгө үндөйлер организастаарының чар аргазын совхозтун малчылар болгаш тускай эр-темнигери көрүп, оң ажык-тын, оң улам негиздирип болуп турар.

Ол дугайында Социалист Күш-ажылдыг Маадыры Чола Докур-оолович Монгуш мынча деп чутулап турар:

— 1960 чылдан бээр хой ажилында кайдыг-даа брига-даларын организастап турду-вус. Ол хирезинде оларның чангызы-даа хой ажилыга-лаарышпаан. Оң кол чылда-галып бригада-биле совхозтун аразында кылып амылдын, бөдүрер продукцияның хем-чээлин тода илередип, керээ-нин чурумун сагылай турга-нында. Ам хой ажилыга бри-гада керээни улам ийип нег-издери чутула. Сиген шол-дору сугатар, хой болгаш чангыс чылдыг ситенерин та-рырып көвүдөдир. Айт кү-жүн, терге, шанакты катап амылдарын организастаар. Шанакты үлетүр комбина-дынга, совхозка кылырып боору чутула.

Ынчангаш совхозтун дирек-циязынын специалисттерин та-лазылап бригада керээни хой ажилыга улам ийип негиздери күөсеткен. Чога-адыкы дү-биле ажил-лаары негизгини турар.

К. ИРГИТ, зоотехник.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Репортаж

Техника үеи келирге, эрги-жиреп, септелгени негиз бээр. Септелге сонда эт катап то-руттуңер болгаш ээинге база-ла бараан болур, Септелге үе-ни келген автомашиналарын, автобуларын, козугларын, шимчидикчилерин болгаш өскө-даа аргаттарын кызылдың авто-септелге заводунда сеп-тел турар.

Цехтерже кире бөзгө-ле, автомашиналарын яны-бүрү кезектерин аңгылап салып каан, септекчилер операция кылган эмчлер дег, оларын демөөгөн, шимчээ, бүгү-ле кинээлгени мынча турары ил-ден.

Бүдүрүгө 10 айларда ба-разынн продукция бөдүренин болгаш сайгарын 100,5 хуу күөсеткен. Бир эвес эңир чыл-дың денжигине болаарга, он айларда шалын оңулдун 107,8 хуу болган болза, күш-ажыл-дыг бүдүрүктү 108,4 хуу болган. Механика участка-да бо көргүзүп 118,9 хуу четкен.

Он айларда Ушастоктар аразында социалист чарык-ка механика болгаш козуг, козугтар кылып ушастоктар тилгиз. Мастерлер С. Х. Дор-жун биле Г. Д. Калинин бот чедикчилер күш-ажылды сагылга-чуруму экижиптөөн-де чедип алдыган. Устүнде-ни үшастокта чалгыс-даа са-гылга-чурум хажыдышыкын болаан.

Заводта 170 ажыг ажил-чыларның чартындан хой кезин планын оңаалдарын күөсөдүп турар. 29 кижин 84 чылдың үлүүнде кирген. Пла-

нын ийи катап ажыр күөсө-дүп турар бүдүрүгениң үш муракчылары беш чыл планын доозупкан. П. С. Ге-расимов 1986 чылдың июнь, С. Ф. Греков биле А. П. Ар-жаков январь айның үлүүнде амылдап туралар.

Он ажыг муракчылар 1985 чылдың үлүүне киргенер: В. С. Овчаров — ноябрынын, В. Д. Кужугет — октябрынын, В. А. Мартынов биле М. Н. Бочкаров — мартын, В. Ю. Фурсин биле В. А. Зайцев — июнь — июль айларын кал-дары-биле амылдап туралар.

Септеки кижиниң ажылы харысалгалыг болгаш берге. Он хирүг эңир-биле-даа бо-кейлеп болур. Чүге дие ол техниканы бүгү органын чазып, эңтеп, «аэри» черин тодаралдып, шаарыг кижин дээрзин чутулаары артык эвес.

Ажылынар ажилыга чар-дын дээш келген үдүсче шоолу-кичээлгөй салбарт. Чамдыкы кан хайыларга, өскөдөр он чондурган, үш-күдери келген машиналарын чакан турар. Цехтерде яны-бүрү машиналарын шимче-дикчилерин чакан салгылап каан. Ол чокта техника, чүрө-чокта кижиниң организми дег, шуут амылдавас болгай. Мо-тор негизде чарыштын тилек-чилери база бар болду. Ок-тябрь айда С. Мамонтов пла-нын 271, В. Якушин—264, В. Подушны—220 хуу күөсеткен. Коллектив чал шимчидикчилер септөөн шимчээлди алырын шимчиптээ. Продукцияны

бот-үезин септекчилер 0,2 кө-пөөккө куудуларын шимчиптээ. Олар 600 рубльге орул-галыг болурун хүлээген.

Механика участкада хо-юлакчы-токарь Г. Кострицев 20 чыл ажыг амылдап турар. Ол дисектерин алды хем-чээлинге эңтептер чоңдурп турар. Күш-ажылды чоңдурп, дарган В. Д. Кужугет чокта чаа Тыва АССР-нин Дээди Советинин Президиумунуң Хундулел бижин-биле шаңчат-кан.

Чарыкка тилекчи болган эң кол участоктарын бирээни күзүл-принтер кылып участ-окта 4 бригада бар. Оларын үжү эңи амылдап турар. Чүг-ле септелге фондуз-биле хам-дырбанын, принтер кылып бригада планын күөсөт-төө. Автобустар септээр бригада болгаш чазыкчылар чыл планын доозупкан. Ку-зонтар доозуп турар маляр-лар бригады кызыкмак амыл-даан. Бо участкада эт бекан разрядтыг К. Т. Кукарин амылдап турар. Коллектив-нин чоргаарымы аларган му-ракчылар Г. В. Чушкин, Т. К. Толстухина, Л. М. Потыли-на, В. Р. Хунай-оол оларын участканын мастери Ада-чур-тун Улуг дайынның киржик-чиз Г. Д. Калинин алды.

Ажылынарның чүткүдү бар. Сагылга-чуруму экижип-дер херекте оларын туржуу быжыг. Бот-боттарыга негиз-де бирги черге турар ужурут дээрлиг ужурашканын ажил-чынар демдегелзээр.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ КҮЧҮЗҮН БЫЖЫГЛААР

Совет кижилеринин Ленинча партияның херээге берингени, тайбынын камгалаарыне болгаш быжыгаларыне, боо-чеспекти эңдери бөдүренин соскадарыне улашкан чайгы-дыш чок алыштын политик-тиг уламышыкы дээш СЭКП-ге ханы өөрүп четти-риники — эш Ю. В. Адор-постун Медетелгенине, «Прав-да» солунун айтырларынга оң хамыларынга холбаштыр СЭТА-да кээри үргүчүлөп тур-рар чагаларын, деткишкни-нериниң кол-ла уктазындыг бооп турар.

— АКШ-тың администрация-зының уластарга улуг кыж-кышкынын болдуруп тууду хөдөлүшкенине келесине-вес арга чок—деп, Азербай-жан ССР-ниң Сабирбад рай-онунун В. И. Ленин аттыг колхозунуң хөвөңчилер брига-данын бригадир Ф. Гусей-нова чуталаан. Президент Рейган болган оон талаз-кычлары сөс кырында тайбы-чкыне берингениниң дугай-ды чуталап тургаш-ла, боо-чеспекти яны-бүрү хевирле-рин бөдүрүп үндүренин кал-бак программанын боттап-

дырып турар. Оң ужурунда бистерге калган-кезде сере-чилелдиг болуру, ынак Төрээн чурттуң күчү-шылдын бы-жыгалары эргекч чутула. Оң үнденин — кызыкмак, шалыкы күш-ажыл, Бо чил-ли бистир бригаданыс хө-вөңниң рекордтуг дүжүдүн алыр болгаш планын далаа-ны барык ийи катап ажыр күөсөдир сорулгалыг. Ботта-рыштын өсүүсүкө эс болу-рууска чыгыныс мөп.

Ростовта «Восточная» шах-тада социалист Күш-ажыл-дык Маадыры В. Сафронов-тун бригаданың датжылары-тайбынын камгалаар дугай-дында партияның сагыш са-лышкыныга эки ажил-херээ-биле харылап туралар. Бис-тер сентябрь тоңчүдүнде-ле чыл хүлээлгени күөсөдүккөн-бис—деп, олар бижээ.

Кээл турар чагалар совет кижилерге ас-кежиктиг келер үеин тургузарында тайбыч-херек дээрлиг херекчелер тур-рар. Ынчангаш олар яраурут халатты болдурубас дээш эр-гекч чутула бүгү чүдүлери кылыр-даа апар.

(СЭТА).

КУРЛАВЫРЛАРНЫ — А ЖЫГЛАЛЧЕ

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шийткелерин бау-гаар колхозтарга чуртталга бажыларын, коммунал-амы-дырал болгаш социал-культу-ра объектилерин тууду тала-зы-биле «Росколхозтууду» каттыжышкынын ажылы колхозтарын Бүгү-россия чөвүлелин Москвага болгаш хуралыга чуталаашкан.

Чуталашкан айтырыг тала-зы-биле чамдык чедикчилер-нери аңаа демдегелзээр. Ын-чалза-даа Россия Федерация-

зының областтарынын, крайла-рынын, автономит республи-каларынын хой кезинде кол-хозтарда чуртталга бажыла-рын, школаарын, клубтарын, школа пазы четпейн уруулар албан черлерин амылгалта кинериниң далаалары чет-пес күөсеттинип турар.

Колхозтарын Бүгү-россия чөвүлели айтыртыг четпес-терин дарый уузкаарын «Рос-колхозтууду» каттыжышкы-нынга сүмөтээр.

(СЭТА).

КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ — ЭКОЛОГИЯ БИЛИГЛЕРИН

Экологияның хоюлуларын быжыг, бөдүстү ил ажил-лаавас болза, экономикамын-а ажыктыг чоруп улаштырып шыдавас. Аңаа холбаштыр экологтуг чырыдышкын, бой-дус камгалааның пропаган-дазы оңаа ужур-дузалыг бооп турар. Бойдус камгалаарынын Бүгү-россия ниятелиниң Төп хөвөңчелин ноябрь 16-да Москвага болган VI Плену-мунга оң-биле холбашкан ай-

тырыларын чуталаашып көр-гөн.

Илеткелчи, Бойдус камгала-анын Бүгү-россия ниятели-нин Төп хөвөңчелин Прези-дентунуң даргазы БЛКАЗ-ның академик В. Н. Виногра-дов, санал бергенер-даа ам-гы үеде ол ниятелиде эколог-туг билиглерин 500 муң ажыг активчилерин ажил-дап турарын демдегелзээр.

(СЭТА).

Бүдүрүктүг ажилдарын-га моонда болуп турар чүгү-даа база билдирген. Кисло-род-биле хандырылга багай. Он алыр дээш машиналыг Ак-Доурап, Черногорсктин бээр чоруп турар. Бир эвес хүнде бүдүрүгө 10 баллон кислород херек болза, бир хүн эртенде сүт чүгө 5 баллон кээл турар. Кожуглар кылыр шек карагын болуп турар.

Кожуг кылыр мааиларын узуун, кылмын стандартта көрүдүгенине дүшүсө болган-ныдан ону эде хаарылап кезип турар. Артык кезектер-биле хандырылганы база эки-жидери күөсеткен. Бир эвес хандырылганы экижидер чүгө болза, ажалды моон-даа эки тургузуп болур.

Социалист чарышты эки организастаанын түнелгени-де, бригадалар, цехтер чедип-челе чүткүдүг аларган. Кым-даа хожуду туралар олу-руунга артызын болаар. Бри-гада бүдүрүгүн социалист хүлээлгелерин, ал планын күөсөдүккөннү көрүдүлериң негизде аскан. Чарыштын көсүк чоруп экижиптөөн бол-гаш оң негиздериң чога-зыкчы эзу-биле амылдап кы-ганы черде эки. Бүдүрүгте оңаа-ондаа болдурун дээш ба-за мергекчилер боотурун дээш 5—5 балдарын кызым-ны көрүдүгөн. Бо чорук ажил-дыг шынар экижидеринге улуг салдарыг.

Заводта септелгенин шына-ры башкаарының комплек-сти системанын ажилы ту-

БРАТИСЛАВА. Совет эр-темин болгаш техниканы Баска-Бистрина хоорайда эс-лээн хүнери чехословак-совет найбаралдыг чачыла болган айының үезинде эң улуг хем-чеглерин бирээни бооп турар, Советтер чуртунуң эртем бол-гаш техниказын чаа-чаа че-дишкенин пропагандалаар, социалист экономиктиг ин-теграцияны амыктын кор-гусор сорулга-биле оңу орта-ныастаан.

Совет эртемниг хожүдүзө-ниң кол уламышкынарыга ба-раалаткан кижилериниң совет-те специалисттер көмүгүр, металлургия, машина тууду-шуу, прибор туудушкунуң талазы-биле техникада чаа чүдүлери болгаш депшиле-диг технологияның дугайында чуталап бээрлер.

ПАРИЖ. Францияныг Ком-мунист партиянын Төп комитетинин азынуу Париж чогуунда Монтеи чоорайга болган, ФКП ТК-ның Политбю-ро кезигин П. Жювекенин кыл-ганы аңаа чүдүдүп деп көргө-н «Амгы үе-чаада массалыг информацияны чеспек-херек, селдери болгаш партияныг идеолоттуг ажилы» деп илет-келдине партияныг политика-зын пропагандалаар талазы-биле партия организастаары-нын, ФКП-ниң паралаа ор-ганызын ажил-чорудула-зын кол-кол уламышкыны-нары тодараткан.

Барын уездиг партиялар-ның болгаш массалыг инфор-мацияны буржуа организа-циянын АКШ-тың пропаганда төптөргөне күтүктөн чуртта калбарган антикоммунист кампанызын сойлап илеред-ир талазы-биле ФКП-ниң идеолоттуг ажилы саймрап-гайдыларын айтыртыла-рыне улуг кинээлгени ол до-кументке улаштырган.

АММАН. Иранда саазын ашканың үеи чылды-биле санаарга, октябрьда 250 хуу куудулаан. Ол ээрге, уурттуң бүгү төөгүндө туруп көр-бээр эң кууду көргүзүп бооп турар. Төп статистика бюро-зунуң дышпады турары-биле аларга, бо чылдың он айла-рында хергелел баарынары-ның өртөз чуртта 156 хуу өзө берген.

ЛА-ПАС. Чазак министрле-рин, күрүңенин яны-бүрү ал-бан-хаакчыларын дүжү октап бөдүрүгүн аргалары бар бооп турар дугайында бо чуртта америк элчи Корнун меде-дөлүп чурттуң иштиң херек-теринче каржы холгаарлааш-кын болгаш күрүңе эргилдзин кылыр дээш идалашкын-дыр деп Боливариан политиктиг болгаш хой-иниң организа-циялары сайап турар. Демо-кратияны болгаш улустуң чангыс эвиниң конституцияныг чазалап дүжүр октаарыне америк элчи херек кырында кийгырып турар-дыр деп Бо-ливариан ажилын төвүң (БАТ) мында тараткан меде-дөлүнде айтып турар.

БИСАУ. Бүгү-ле күрүңелер-биле тайбың чокта-хөбөз бол-гаш дег эргилг хамылаар Ганьес—Бисау республиканың даштыкы политиказын үндө-енин, деп республиканың ре-волюст Чөвүлелин даргазы Ж. Б. Вейра майтаз минтгени чүгө чуталааш, медегелзээр.

Кандыг-даа аргаларын ажилдап турган. Амбаниян организастаа шалтыг кадарын оролаштырып турар Мурнуу Африка Республиканың расис-терин Ж. Б. Вейра буруудат-кан. Союз-яны аларга чоруктуң болгаш колонизацияны оң дилте өөлүгү шимчээниг удуз хосталаа болгаш хамаарышпас чорук дээш демисилди чоруд-уп турар Африканы Мурнуу чүтүгүн хосталааш, шим-чээниги Ганьес—Бисау дет-кип турарын ол илередиле.

Хамаарышпас чорук дээш чеспектиг демисилди үезинде чурттуң депшилгени күөтү-ринге дуузалалык болгаш деткименин көрүзүп турган болгаш тайбың тургузушкунуң чылдарында дуузын ам-даа көргүсүшканы турар Со-вет Эвилелине өөрүп четтир-генин революстүг чөвүдүлди баштыкы илередиле.

Уруг-Хем районда Жаанов аттыг совхозтуг агроном.

С.-М. СОТНА.

АГААР-БОЙДУСКА ШАМНАВАС

1983 чыл бистин республиканың девисээринге кө-дээ амыл-агыг куртуларындан бедик дүжүттү өстү-рүп алырынга дына таарымчалыг чыл болган. Маңаа кол ролду кинилер ойнаан. Ынчангы оларның чер амылының чаа зона системанын шилчип, хөрзүн камгалаар техниканы болгаш амылды уштап башка-рынга депшилгелиг арганы ажыгалааны. Ун амылды экижидеринге, чөп амылдууларын бо херекче мобили-чугаанок. Ынчангаш кылдыган амылды түнел, че-дишкенин болгаш четпестерин сайгарып, чаа со-рулгаларын салыры-биле амыл чугааны уламчылаар күөсүлгөн мөп.

Улуг-Хем районда Жаанов аттыг совхозтуг тармажылар боттарынын мурунга салын-ган планын оңаалдарын че-дишкенин күөсеткен. 1570 гектар тармаа куудуларын-дан 2282 тонна тармааны ап, бир гектардан-на 10 центнер дүжүттү алыр планын тур-галып, 14,4 центнерин ажаан алган. Чангыс чылдыг үнүш-терин 1291 гектардан 2170 тоннаны ап, бир гектардан 12 центнер планыг тургаш 16,8

уламчылаашпаан. Бо чедикчилер бистин тармажыларынын кызым-кайыг күш-ажылының түнел-дир. Бо чылдың агар-бой-ла-дустун таарымчалыг байдалы база турган. Ындыг-даа болза

агаар-бойду дуска шамна-вас чүгө оон хамаарыш-паан. Хамык ужур бистин та-раажыларынын, чер ажи-лыг өртөмгө үндөйлеп, чаа зона системанын чевире-стин агар-бойду байдалы өөрөйип турган, шын ажи-лаанында болган.

Бисте механизаторлар ка-ды шөлдү калчар, чүтүн-би-ле болбаарыларды, кандыг куудуларын аңаа чажы-рыл, калган чажырыл, бир ге-ктарга нормазы кайыл дээр-ин эки билер. Ол дугайында та-

аарышпаан. Бо чедикчилер бистин тармажыларынын кызым-кайыг күш-ажылының түнел-дир. Бо чылдың агар-бой-ла-дустун таарымчалыг байдалы база турган. Ындыг-даа болза

агаар-бойду дуска шамна-вас чүгө оон хамаарыш-паан. Хамык ужур бистин та-раажыларынын, чер ажи-лыг өртөмгө үндөйлеп, чаа зона системанын чевире-стин агар-бойду байдалы өөрөйип турган, шын ажи-лаанында болган.

Бисте механизаторлар ка-ды шөлдү калчар, чүтүн-би-ле болбаарыларды, кандыг куудуларын аңаа чажы-рыл, калган чажырыл, бир ге-ктарга нормазы кайыл дээр-ин эки билер. Ол дугайында та-

аарышпаан. Бо чедикчилер бистин тармажыларынын кызым-кайыг күш-ажылының түнел-дир. Бо чылдың агар-бой-ла-дустун таарымчалыг байдалы база турган. Ындыг-даа болза

агаар-бойду дуска шамна-вас чүгө оон хамаарыш-паан. Хамык ужур бистин та-раажыларынын, чер ажи-лыг өртөмгө үндөйлеп, чаа зона системанын чевире-стин агар-бойду байдалы өөрөйип турган, шын ажи-лаанында болган.

Бисте механизаторлар ка-ды шөлдү калчар, чүтүн-би-ле болбаарыларды, кандыг куудуларын аңаа чажы-рыл, калган чажырыл, бир ге-ктарга нормазы кайыл дээр-ин эки билер. Ол дугайында та-

аарышпаан. Бо чедикчилер бистин тармажыларынын кызым-кайыг күш-ажылының түнел-дир. Бо чылдың агар-бой-ла-дустун таарымчалыг байдалы база турган. Ындыг-даа болза

агаар-бойду дуска шамна

ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫНЫН ЭРГЕ-АЖЫЫ ДЭЭШ

Тайбын совет фондуу организацин айма-
чорудууларын дугайы чугаалда бэрин оң баштаар
чирини даргынни ораахчымы, СССР-ниң ужууку-
космонавты, Совет Эвелеиниң ийи дахыр Маадыр
Владимир Аксеновтан ПМА-ның корреспондентин
Юрий Медведев дилээн.

—Тайбын камгалаар, ар-
тырары дээр демиселге со-
вет кижилериниң чугала кир-
жилге хевирлериниң бирээзи

—Тайбын совет фондуу-
га оларын эки тура-биле
салымшынар-дыр. Чыл
бүрүдө ол-он миллион совет
кижилериниң ааа кырийн ту-
рары ол буянныг шимчээш-
тининг хемчээлдериниң дугай-
ын херсипел турар. Ол
дээрте, яны-бүрү намыс-
харымт болгаш националдар-
дыг, тускай мергезилдериниң,
ангы-ангы шажын-чүдүлгелерин
кижилер-дир. Тайбын фон-
дууна херек кырында совет
өг-бүлө бүрүтү бодунунг шим-
дэр шимчээ-биле, бодулар
аргасы-биле кырийн турар.

Суралгы совет тогуалын
Савва Дангулов уран чүдү-
лү совет болгаш дахымын
ажылдаштыларын чугаала-
рынниң дээжиктерин тайбын
фондууна белек кылдыр
дамчылар берген. «Авалар
дугайында бодол-биле» деп
сөстөр ол номинатор кол те-
мазы болган. Чуруктарда
болгаш скульптураларда—
яны-бүрү улустарын авала-
ры, амьдырал-чурттага кам-
галалын, тайбын камгала-
лын маңнап. Чехослова-
киянык болгаш Болгариянык,
ГДР-ниң болгаш Польшанык,

ниациялар-биле эш хуузуун
сырый харылааларыг. Тай-
бын совет фондуу организаци-
нын ажил-чорудууларынниң
ол хевирин улуг ужуру-дуу-
ла кылдыр көрүп турар бис.
Агрессиядан болгаш күчү-
лүлүктен кочулган улус-
тарга дуузалашчы совет
тайбын фондуу дахымын
мидиг организацилар-биле
кады көрүтүп турар. Чижээ,
Вьетнамын болгаш Кампу-
чианы, Сальвадорун болгаш
Никарагуаның чогуунга, бирги
ээлдеге, оларын ажим-төлде-
ринге материалдыг улуг дуу-
залашчы көргүскөн.

Тайбын дээр демисел-
дериниң улуг чыккалдарын
хандарыг чогур улуусу-
ту кириштирп турар бис.
Кочуг чугала болгаш хей
кырийн-чириниң «Тайбын
болгаш амьдырал-чурттага
дээр, яролук дайыма
ууру» деп Бүгү-дөсөй ас-
самблеиниң Пратага эркен
сатыш-сезимде чал хевир
арган. Совет хей-иниң орга-
низацилар, оларын ара-
мында тайбын фондуу база
ол ассамблея боттарынниң
төлөөкчидерин чоруткан.
Шак ол бүгү-дөсөй чымын-
ны организациларынниң Че-
хословакиянык ажимы чон-
нарынниң эки тура-биле чымы-
ларын херсипел-биле ахма-
ландырган, ол дээр тускай
фондуу тургускан турган.

Социалист чурттада өң-
дүктөрүн-биле бисте харыл-
даарымыс хей яны хевир-
леринг. Тимелге хуунуң бү-
дүтүнде Нейко Иллев аттыг
Совет Эвелеиниң Рига хо-
райнык болгаш Герман Демо-
краттыг Республиканың Рос-
ток хоорайнык далайжыла-
рынниң болгаш өргөдөр
ажылчыларынниң аразында
акы-дуума найралдык хары-
лаалары улам калбарып турар.
Рига болгаш Ростоук — база
төрөлдөш хоорайлар. Ийи
хоорайларын далайжыла-
рын аразында социалист
чарыш калбарган. Акы-дуума
далайжыларын ол чарыжын
«Найралдын көвүрү» деп
адап турар. Уаус айма-агы
чүктөрүн дажылаар, дүжү-
р база чүдүр талазы-биле
мураакчы дуржуланы олар
боттарынниң аразында докта-
нал солуп турар. СССР-ниң
болгаш ГДР-ниң ол хоорайла-
рынниң далайжылары боттары-
ның аразында калы айма-
жалыг болгаш социалист
чарышты найралдык туугуну
ада-биле улам калбарып турар.
Социалист чарышты
организацилардан бээр он
чылы 1964 чылдың мартта
калба-биле демгелээр деп

УЛУГ ЭРГЭЭНИНГ БУЯННЫГ ЭЭЗИ

Очерк
Тываның ырак-улак, мичалажок эгээртинмес бай-
байлак, акас-чараш бодуусту буунаарынниң бирээзи
—Току бистин чуртувусту шааным хожжулаларын
чылды калбайн, өскө-даа топ районнар-биле бир демей
сайларар турар. Совет Эвелеиниң хей националдар
найралдык өг-бүлениң составына Тываның эки ту-
ра-биле киргениниң соонда эркен чыдарын дүжү-
лүдэ тыва черге болган калчаар-лаа аажок улуг
чарыштыг ыракым Токудан-даа көрүп болур. Ылаң-
лың «Тоора-Хем» совхозунг тову Адир-Кежиг суур
чыл келген тузун улам калбарып, аңаа чал-чаа
бажын-балган немесип, оң аян-шинчизи дам-на акас
көрүштүг болуп бар чыдар.

Даштындан көрөгө, мы-
рыдай кылаанын турар
арыг-тас ак бажын. Сов-
хозта ийи аян-сидиктиң бир-
ээзи ол. Оон бичин уруглар-
нык холуг-омак ыт-даажы,
чугала-содуу, ыр-шоору хүн
дүжүлүдэ ууктулган. Школа
изде чептээ уругларын ол
албай чери совокоа шагла-
ла тузуп тургускан.

Айя — Маадыр-не Кол
Хорлуунуң он бирги уруу.
Бичин азам Кол Шы-
рап биле азам «Тоора-Хем»
колхозтун төвүндөгү ырак
Азас холдуң эринең чурттап
турган. Бир-ле катал Кол Саи-
даровч холхоз төвүнең барып,
сидыглар чораш, черге чы-
кан бичин ойнаарак тып эк-
келген. Дорт харым Таня
деми ойнааракка хеп даараар
деп, азамы амьдыралын ту-
руп берген.

— Пестен берем, авай!
— Чүгү канчаарың ол?
— Хорлуу Бошкаевна
уруудан айтырган.
— Бо ойнааракка хеп даа-
рап алдым дээр.
— Сени-даа, кызым, аңаа
хепти кайын дараар аар сен.
Аңаа ойнааракка?
— Дорт харында ла ойна-
арак даш кулак ууктап ту-
рары болаарга, база сен дег,
хей ажи-толдуг болур чүве
өзөспө мон, кадай-деп, Кол
Сидаровч ойнай-сидай хө-
р.

— Калча билдир мону, угуң
дөп, хей ажи-толдуг-даа бо-
лур чадаас ийилең.
Таня бичиниңиз тура-ла
ойнаарак кылдыр, уругурак
кижи болуп өскөн. Ол Адир-
Кежиг холхозынныг тоску кла-
зын дооскан, ала-нең чок
аларган, амьдыралынниң бай-
далы аар-берге, өскүс аркан
болган, ол холхозга өөрселде-
рини ара соксаар ужурга та-
арышкан. Оон соонда 1968
чылда Кызыл хоорайга кел-
ген, бодунуң эртем-билег чед-
ип аларын башкы училище-
нинге катан үргүчүдээр деп
шынтырар.

Училищеге өөрселдигиниң
— Калча билдир мону, угуң
дөп, хей ажи-толдуг-даа бо-
лур чадаас ийилең.

үш чылы билдиртпей эрте
берген. Төрүтүнген Токуу-
на хал четкес, дораан-ла ра-
йонго барган. Хамык доку-
менттерин көргүскөн, ас-
сидикке кижизидикчи болур
кузелин чугаалаан.

— Районнуң ас-сидикте-
ринде кижизидикчил ажи-
даар хосугу чер чок, чүгө
эргелекниң негетинип турар—
деп, район эргелекчин Кара-
Сал Дамба аңаа харылаан.
— Мен депчиксе-ле кайын
эргелекчил шыдаар мен,
дарага — деп, Татьяна арай
далдараан.

— Ажырбас, шыдаар силер.
Адир-Кежиг суурда ас-сиди-
кке эргелекчил ажилдары
харым — деп, дарага мынган
болган. — Чоорту өөрени бээр-
ле болгай. Арга-дуржулалыг
уластан айтыртып ал турар.
Бис-даа дуузалар бис.

Ан канчаар, эргелекчилээр
эрг-дуузалыг дуузалыр алыр
ужур таарышкан. Татьяна
Шыраповна чаа-ла өзөрбө
харын эргенин ажа басып чо-
рааш, бодунуң тускайлан
куш-ажылды оруучке баштай-
гы басымын мынар кылган.
Чаа ажилда эгелген анык
уругунуң мурунуга хей-хөй
билдинмес чүдүлөр, эвээш өзөс
бергелер таарышты эгелген.

Баштайгы улазымында
берге чүве—будуң кол-
тикти уадуруту болган—
деп, Татьяна Шыраповна чу-
гаалады. — Мен ыңаарда мы-
найын анык кижиле болгай
мен. А ас-сидик коллекти-
виниң ажилдашчылары— шу-
тузу улуг назилыг кижилер.
Арга-дуржулга чок анык ки-
жи оларга айтишкын бээр.
ону ыңаар, мону ыңаар
кылдыр деп чугаалары мек-
е-дык-ла эпчөк турган. Ону
кылырдыан бодум ыдыр
мен.

— Бичин коллективке чүе-
ниң уг-шын билдир, үр ажи-
даан дуржулалыг кижилер
база тура-ла ийилең?
— Турган болбайн аан. Чо-
гу-на харын оларга дажы-
ган, бичиниң ачымы-биле
баштайгы бергелерин ажи-
даан азыр берген. Бичин
Шыраповна чугаалады. —
Мария Дамбыраева Буураш
мен хей чүдүлгө өөрткен.
Ону мен башкым деп сапай
турар мен. Ол ам 25 чыл че-
дир ажилда, дажымычы бо-
лу турар. Оон мурунуга ы-
дык ажил кылган ботбайн
кижиге билдинмес чүдүлөр-
ле хей боор. Бизин чадаара ай
отчулуп кылдыр, ажилчылар-
ның ажилдашчыныг табелин
тургузары, кижилер аараанда

болгар заводтун делегациязы
«Молдакабель» заводка че-
дин келген. Делегатор ийи
хүн дүжүлүдэ аалчылар
болганар, а оон соонда
ажылчы специалисттер ас-
сидик, заводтун хевирини
чире берген. Болгарияда
боттарынниң өңүктөрүнниң за-
воуине база мыдыг ажилдыг
чоруй барган совет ажилчы-
ларын солуп, ажилдай бер-
генер. Элең каш неделя дур-
гузунда турскаал ээлчээте
ажылдаар, а ажилда алган
ажылдарын Совет болгаш
Болгар тайбын фондуралыг
кириер деп өңүктөр аразында
дүжүлүп алганар.

Совет куш-ажылчы хей
коллективтерде Совет Эвле-
инин Маадырларын боттары-
ның хурулениңе кийр са-
наш, оларга ойнааша чогур
ажыл нормамы боттары кү-
төскөн, ажилда алган ажи-
дым түдүт тайбын фонду-
зунче шылдалып турар чаагай
чылдыкты дугайы чугаала
көрей. Чижээ, «Москвалың
электри лампа заводу» боду-
нун хурулениңе космонавтар
Валентина Терешкова биле
Светлана Савицкаяны болгаш
ГДР-ниң база ВУР-нун
космос чагырыкчыларын
Зигмунд Пен биле Бертаан
Фархаш оларын кийр сана-
лар. Бүдүргө участотары-
да оларын ажилдаар туруш-
тары дерлик аан. Бертаан
Фархаш-биле кады космос че-
дир чораш мыппел ол туруш-
тарын бэрзиниң каастап
турар. Бо барымдаа конуг
солуп болгаш кайгамчык

турар. Далай өргөдөрүнниң ажил-
чыларынниң далайжыларын
мураакчы бригадаларынниң
бот-боттарыне аргылары,
профессионалдыг мергезилдин
конкурстарын кады эртирери,
ийи чурттарын амяктары-
ның эртем-техниктиг чога-
дылганын делегелериниң ор-
ганизацилар чалчы болган.

Рига — Ростокуң аразында
найрал орунугу чугула ай-
тыртыларын Ростока «Шиф-
маклер» далай агентствонуң
нун орунугун иккинчиден
пачалыгын Юта Черванатис
(он талзындан), «Канитан
Илова» совет контеинер-
возтун калганы Юрий Карамы-
шев (солгай талзындан бири-
ни кижик), «Софрахт» Бүгү-
эвелек каттыжымшыкынниң
Ростока төлөөкчиси Антон
Партиниң (солгай талзын
ийни кижик) болган ГДР-ниң
далай агентствонун ажи-
дакчылары кады чугаалажып,
шынтырар турар.

В. ЛИСИНСКИЙНЫң ФОТОЗ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Анык кыс 1970 чылда бо-
дууң чалгыс чер чурттуу Кол
Өйкө-он-биле таныштып, өг-
бүлө тузуп алган. Анык ө-
бүлө ам дорт уругу азырал,
ажидаштып турар. Оларын
ийиз-шолалык. Өйкө-он
Шой-Сурунов Кол «Тоора-
Хем» совхозта тузугу болуп,
үзүктөл чок ажилдап турар.

Яси-сидиктиң бичин кижиз-
иттиргелери Татьяна Шы-
раповна төрөң неңи дег
кылдыр көр. «Таня угайла»
деп часып, чымчак кылдыр
чугаалаан, олар аңаа хүнү-
рүктө ас хей дег чымык ху-
лүмүрү-биле часып каар.
Эргелекчи оларын эргелден,
бачын суйбап каар.

— Бичин чаштарын кады-
шыраар, угагыр-саныгыр,
эвелең-ээдек кылдыр кижиз-
ити эргекч чугула — деп,
түдүлгелер Татьяна Шыра-
повна чугаалады. — Куш-ку-
ла-га анык-бүрү шимчегер
оюнарын организацилар турар
бис. Бичин бодуңке бис кезек
ыдым тышкан. Шимчегер
оюнаар уругларын олар саи-
зыраарында, алаагыр-туу-
гур болурунга конуг ажи-
гыт.

ПРАККЫ булуңда «Тоора-
Хем» совхозта ас-сидик-
ке барып, он эргелекчин
Татьяна Шыраповна-биле
чугаалажып ораарга, дем ү-
түлде киргенин, Маадыр-
не Кол Хорлуунуң уруу дорт
харым тура-ла аңаа: «Кан-
чап билдир мону, угуң дөп,
хей ажи-толдуг-даа болур ча-
даас ийилең» деп чугаала-
ны олчаан боттанган илден
апаар-дыр. Татьяна Кол ас-
сидикке 45 бичин чаштарын
өстүрүп кижизидип турар.
Езулуг-ла хей ажи-толдуг не
ол өзөс чүве бе!

Улуг өргөдө уруг-дарыгын
хөгүт, омак, өтүт үнери
чылдыгыны туруп кады. Оон
буянныг ээзиниң чаагай үлү-
хериниң улуг чедикчи-
нерин, бодунга база кижизити-
генинниң кан дег кадыкы-
ды күтөп каан бис.

К. АРАКЧАА
Току район

МЕДЭЭЛЕР. БОЛУШКУННАР. ФАКТЫЛАР.

болгаш организациг ас-сиди-
к үлүгедикчи-инженери-биле
саяат турары-биле алырга, 65
ми. чыл бурунгаар атмосфе-
ра болгаш черинг хөдүгү аң
бедик радиациялыг турган
дээрин ол херсипел турар.

Моон мурунда Бразилиянык
бо районунга кудук казып,
орук ажилдары кылып турган
үдө динозаврларын мөчү-
сөктөри база тыылган. Олар-
ны эң узуу 20 метр болган.

ТОКИО. Япониянык амыг
чурттакчылары — бистид ара-
мыстың эгелде Амуруң эрке-
теринден хөлбөң-биле көжүп
чөдө берген туугус сөөк улу-
сун салгы бооп турар. Се-
биралык болгаш Япониянык
бүрүтү чурттакчыларын
баш сөөгүнүң кылыгте анал-
гы электронут саналга ма-
ниааларында шынчалан көр-
гө Токио университетиниң
антропологтар болу ыдым
түдүлгө үндүргөн. Специ-
алисттерин саяат турарын
Эзуаар алырга, Сибирден көжүп
келгенер. Ожум октапны
муруну талзындан база Кы-
даттан моон мурунда хөлбө-
ң-биле көжүп келгенер-биле
холушаш, япон нациянык
үндүлгүн салган.

ВЕНА. Австралияда ула-
дугуларын кижизитчү-чугула-
ны ажида чынар чүктөп ту-
рар. «Фольксштим» солуга
парлаттыг медээлер ол ду-
гайын херсипел турар. Бо
чылдың баштайгы топ ажи-
да ажида чынар чынар
кырында 53.461 мрд.
шалаң ажида күтүп «Со-
сис» алган. Эртен чылдың бо-
рун-биле деңизерге, ол түң
барык 2 мрд. шалаң чур-
улаткан. Ола уениң азыр-
гууда бугуруле элери хө-
гүттендерин күтүп кирген
ажи дээр эвээш.

БРАЗИЛИЯ. Бразилиянык
Сан-Паулу штатында диноза-
рын чашталып каап мөчү-
сөгү тыылган. Оон узуу он
метр.

Дирит амянтын мөчү-
сөгү дына радиоактивтиг

КНО-НУН ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫНЫҢ ИЛЕТЕКЕЛИ

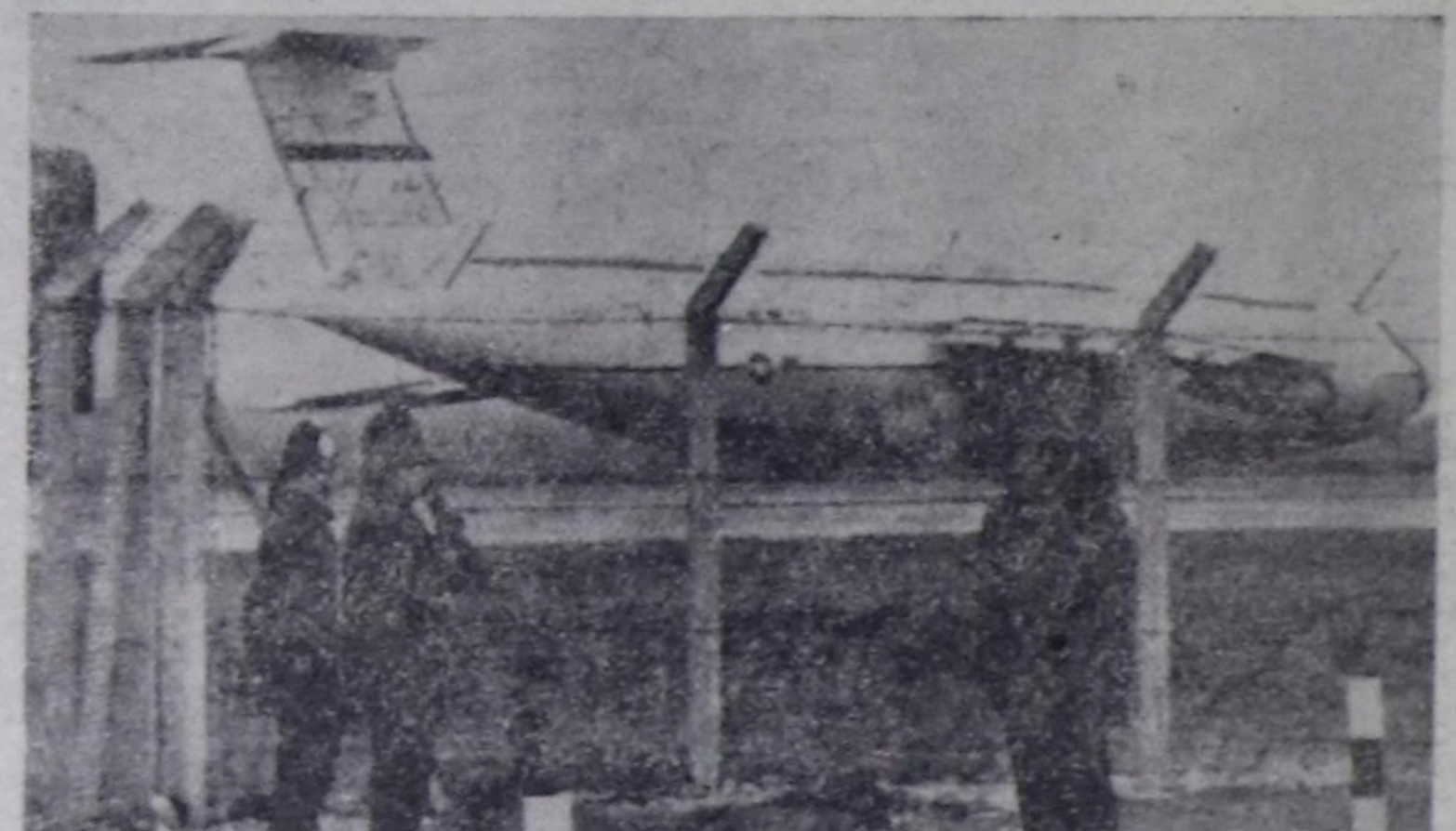
НЬЮ-ЙОРК. Америк дайын-
чырак бөлүктөр элээр үр у-
ени шынтык ортулуктү эже-
леп алып болуп турарын иле-
пектен «Гренада» байдалы
деп алектелди КНО-нун чин-
гине секретари Х. Перес де
Куальяр парлаан. Хей бады-
лаш, КНО-нун Кол Ассам-
блеяныг хүлөң алган резо-
люцияга дууштур ол илетке-
ди парлаан.

Илеткеден алган көрөгө,
электелер Гренадада кара-
туурында ажиллап, бодунуң
эу-чурдунуң тургузуп, мас-
сал тузуп хоргулашкынны
нун чорудуп турар. Гренада-
ның тузуп хоргулашкынны
политиктиг ажилдашчы-
лар ужурашкын КНО-нун
төдөң Д. Кордовеске элек-
ти эрге-чаргылар чөпшөр-
вөң. Чепсентг халдашкын-
ның үзүндө чалак чериниң
чамдык бажынар, премьер-
министриниң канцеляриясы бе-
зин ургелен болгаш уке-
жигулерини билдине берген.
Америк самолёттары бол-
лашкынны түнүлгелде ды-
ка хей аарыг кижилер өлгөн
Форт-Фредерик чогуунда эм-
нелгени олар база көрүп чо-
раан.

Илеткеде айтп турарын
Эзуаар алырга, чазыктың ал-
бан-хүлөдөниң күтүлгөсүн
деп калды-бир политиктиг
орган амы үдө Гренадада
бүрүн-биле чок бооп турар.
АКШ-тың элекелер эрге-ча-
гыралары оларга сатынган,
«консултанттыг чөвүлде»
тургускаш, кечигулерин бо-
дум томулар мен деп чар-
латтырган аңгы генерал-го-
бернатор чоран П. Скуинун
өмүзүлден чарыктар үн-
дүрү, бодунуң үлгүлгелерин
«оюлду дүртүг» дүштүр чо-
рутуны бадкаарын ора-
дажыр болуп турарар. Оон-
биле мергелештир АКШ бо-
луп олут аргалары КНО-да
ажылдашкын, Гренадамын
дүрүм Эзуаар төлөөкчиси
КНО-га бодунуң чурту тө-
лөөр эргенин казып, олар
нун бодунуң төлөөкчилери
биле солугурун орадажып ту-
рар. Гренадамын төлөөкчиси
бүрүн эргезип чүч чок болу-
р дөңгөң Скуинун, шит-
пиринге элекелерин чылдак
хал турар. Ыңаалда-ла ол
шынтыр кадыг-даа үндөни

В. ВЯКЮРЮЕННИН
МЕДЕГЛЕЛИ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Ке-
дир чылдың январда Сток-
гольмга ажиттыг бугурун
болгаш аймыл чок болуп чо-
рукту быжыглар база Евро-
пага чепсегеленишкынниң дүжү-
рер хемчегер талазы-биле
конференциянык бичин ээлчег
эртирери-биле холбашкан бе-
леткел ужуражымшыкын чед-
еткиниң доозуламы-биле
сеткил ханымшыкын Финля-
ндиянык дахымын херектер
министри Павло Вякюрюен
меделген. Хельсинки беле-
кел ужуражымшыкы чогуча-
лыг болгаш ажидашкын бай-
далга эркенни ол демгелээр

АНГЛИЯ. Чалгынныг америк
ретадарга хергелээр дерин-
гелдерин Гринз-Коммон
базазында өкелген. Айыл-
дак ол дерин-хергелдерин
«Галакси» деп улуг шери-
транспорт самолёду-биле да-
жылап турган (чурукта).
Америк аяролуг чаа ракет-
алары Англиянык деңизкер-
ге тургузарына уураалган
тайбың талазакчыларын
шимчээшкынниң базар сорула-

ЮПИ—СЭТА-нык телефо-
тозу.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ •

ТРЕНЕР АЖЫЛЫНЫҢ ШЫНАРЫ, АЖЫКТЫ

Хостуг хурешко эртенге делег чемпионды бистин республиканын спорттук аммаларына утундурбас болган. Чуге дээрге республиканын «Спартак» эки тура спорт ниятилеринин мөгези, СССР-ниң шилдег командалык кесилгуну, добротант Алек-сандр Доржу аңаа киришкен болган делег чемпионды-нын ийги пазналы — мончул медалды чедип алган. А. Доржу аңаа Корея Улус-Демократия Республикадан дуржулгалыг мөгезе чүгө сеп алаан. Биле ойнадыкан. СССР-ниң чемпиону Алек-сандр Доржу аңаа уласту чедикшиин бистин республиканын тренери спортчуларын сорук кырген.

Хостуг хурешко бистин республикада спорттук нияте-рейг хевирлеринге хамаар-жыр. Хурешко хандыкчы-лыктарынын сапы малакты анык ескениннин аразында көвүдөп турар. Ычангаш хостуг хурешти, тыва хуреш-ти болган оң өскө-дө хевирлерин хажуулаа чүгө айттырларын бирөөн болу-тур.

Республиканын спорт комитетинин болган профболо-вуалдин организастаан хостуг хуреш талазы-бле тре-нерлерге семинар-чөүлөс ху-рага хурешти хажууле-риниң айттырларын болган тренер ажылынын дугайында чугаа чоруп турар.

Хуреш талазы-бле спортчу-лаадымчыларын, тренери-риниң ажылынын дугайында чугаан моон алаанга чору-дары артык эвес. Тренериниң ажылы хундууг болган ха-рысалталыг. Ол спортчу-

лаадымчылар күш-кушту-раның болган спорттук спе-циалисттериниң эйге хой сап-ныг болган бекке мергежип-лаг отрядынын бирөөн. Тре-нер кадрларын 90 ажыг ху-су дээли артемниг специалис-тер. Бистин спорттук педаго-гарыныс кичээлдерини эртин-териниң хевирлерин сайы-рапгайжырлар, мураккы дур-жулганы ажыгылары дээр донтоамал кылып, ажыдап турар. Ажыла чүгө индиг хамаарылга челишкениг эки-кеп болур. «Спартак» эки тура спорт ниятелинин Ха-йраканда болган Кур-Черде уруларын спорт школала-рында анык башкылар В. Кужугет, А. Оюн мынар ажыдап турарлар. Ылаа хостуг хуреш кичээлери — суурун спортчулар оодар-гын хандыкчы болган. А. Довуракта уруларын спорт школанын тренери С. Шаравин, Кызылда республи-каның уруларын спорт школанын тренери А. Гор-пинов спорттук пропаганда-лар, анык спортчуларын өө-редир, кичээлдер талазы-би-ле эки чүдүлери кылып кел-генер.

Ол тренериин өөреник-чилер спорт мастери бол-жип хандыктары аттарын чедип ап, РСФСР-ниң болган бугу-эвиле маргылдаа-лыг республиканын адын камгалап турарлар.

Спорт ажылында тренери-ниң ролю сөөлүг чылдарга өзүп турар. Спорттук чүгө те-хниктиг, тактиктег бекке мер-гежип өөредир эвес, а бажыг моральдыг моу-шын-га, туруштуг, харысалгалыг болурунга кичээлери база

чугула болгай. Тренер В. М. Оюнуң өөреникчи Алек-сандр Доржуң улуг спорт-ка челишкени таварылга эвес. Анык мөгө чүгө бо чылдын дуржуулаа СССР-ниң чемпиону атта алган. Баз-данын кесилгуне кирген, хостуг хурешке делег че-пионанын мончул медалы-ныг одилектиг болган. Ол дээрге тренериң мөгө-шылг чоң, донтоамал, чогаалык кызымак ажылынын түнелди-дир.

Кыдымган чамдык эки ажыла-биле чергештир бо чугула ажыла чөтөстөр ээрин эвес. Чамдык тренери-риниң ажылыны үр-түшө-ли куду болуп артышкан. Аңаа Кызылда уруларын спорт школанын (директо-ру К. О. Ховалыг) тренери-рини хамаарыштыр болур. А. Довурактын УСП-да ажы-лаа чөтүр денелге четпейн турар.

Бо талазы-бле спорттук дээр мергежип спортчу-ның (директор Д. А. Оор-жа) ажылы конок. Ук школа ылангы кодо черле-де ажыдап турар тренери-ге чогаалык лаборатория, методиктег төв болуп ужу-рут, а херек кырыла ол ин-диг болбой турар. Республи-канын спорт комитетинин, бир дугарында школанын удуртуулазын талазында контролду, ниятеден кош-натканын өөредиле-тре-нериниң планга четке күөстө-тимей турар. Кичээлдер үс-тү, тренери кичээлдерге белетке чон кедир тавары-галар беким тургулаан. Өө-реникчилер-биле, башкылар-

биле идея-кижизидилетиле ажыл мында сула. Түнелин-де, маргылдаада үсүнде сагыла-чүрүм хажыдымчы-ны, а чамдык тренериини талазында эртенгелээр, ажылың будурукчулугу бо-лааа чоруктар тургулаан. Дык хой тренери кан-диг перспектива чон ажыл-даа, дээр кластич спортчу-ларын белеткээр планга кү-сетпей турары канча-лаа таарышпас. Бо дээрге кичи-лериниң ажыла хамаарылга-зын көргүзүп турардыр. Спорттук дээр мергежип школанын-даа, урулар-ның спорт школаларын-даа ажылында чамдык четестер мында тренериини оонашкан ажылы дээр болганга негеле-чөгүн, спорт комитеттериниң спорт ниятелилериниң тала-зында күөсөдөни сагыла-чүрүмун контролдарын кошкатканын херечиле тур-гар.

СЭП Тия Комитетинин, СССР-ниң Министрлер Чөвү-ленин болган ВПС-тиң «Күш-ажылы» сагыла-чу-румун бажылаар талазы-бле ажылы күштелдирер дугайында доктаалында ажыл-га чогаалык дээр-биле ха-маарылга, ажылың бекке шынарларын хандырамын, ажыл шакын будурукчулугу ажылаарын дугайында то-дарты-биле айткан болгай. Бажыг корум-чүгүн болган организастыг чорук, алында эки түнелдери чедип алы-нырга сонугурадыг болуру-тренер бурдугу ажылы ин-диг негеледе дүжүр ужу-рут.

Н. АДДЕВ, республиканын спорт комитетинин даргасы.

НОВАЯ 18-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Уе», 8.40 — Эртенги гимнастика, 8.55 — «Ажыг харыштар», 9.40 — «Пекки-го-го», Уран-чечен филм, 11.15 — Документалдыг теле-филм, 11.45 — Концерт, 12.20 — Телемезелер, 12.25—14.15 Чансар, 14.15 — Телемезелер, 15.35 — «Беш чыл—кижи бү-рүзүнүң херээ», 15.20 — Орус чугаа, 15.55 — Концерт, 16.00 Москва болган москвалар, 16.30 — «Тоолдуң аалчылары», 18.30 — Эртен-нептерелдиг фил-м, 18.45 — Бөгүн делегей, 19.00 — Телеочерк — «Манометр-ниң» коммунистери, 19.15 — «Күсүк эйю», 19.35 — А. Ха-тигури, «Маскара», Балет, 21.00 — «Уе», 21.35 — «Че-е, кыстар!», 23.35—23.50 — Бо-гүн делегей.

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика, 8.15 — Документалдыг теле-филм, 8.35 — География, 8.45 — Архитектур комплексин, 10.05 — ПТУ сургуула-рында Нияг биология, Клет-ка теориясы, 10.35 — Геогра-фия, 5-ки класс, Чер шимчээр, Вуканьер, Гейзерлер, 11.05 — СССР-ниң улустарын муз-ка, 1-ти дачылыга, 11.40 — География, 5-ки класс, Чер шимчээр, Вуканьер, Гейзерлер, 12.10 — В. Луговскийниң шүлүктери, 12.50 — Анг-аа аыл, 13.20 — «Сон дачыныг библио-теки», «Партия организастыг болган партияниң алырталыг», 14.05—20—30 чылдарга совет пейзаж чуртунга уран чүүт, 14.35 — Н. В. Гоголь, «Рев-зор», 15.20 — Телемезелер, 15.25—18.00 — Чансар, 18.00 — Телемезелер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уруларга филм, 18.35 — «Отчужден», 19.05 — Документалдыг филм, 19.15 — «Азия теус», 19.45 — Теле-мезелер, 19.55 — Чансарлар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамыктыг удулар, чаштар», 20.15 — Документа-дыг телефилм, 21.00 — «Уе», 21.35 — «Инженер Граф-ти», Уран-чечен филм, 22.50 — 01.00 — Хоккейге СССР чемпи-онды, «Динамо», (Москва) — ЦСКА.

АГААР

Республикага шокор бууд-тар, чабас, Муруу-барын чүктен хаттыг дүрген секун-даа 5—10 метр. Дүне агаар-нын температурасы 10—15, чамдык черлерге 18—23 гра-дус соор. Хундуз 3—8 градус соор болур.

А. ДАРТАЯ-ООЛ. Улут-Хем район.

Автоуруктарга эртенги үеде туманнаар, тайгактар. Аб-аан — Абаз — Кызыл автоуру-кага хар чаар. Кызыла чуга буудтар, чабас, Дүне агаарын тем-пература 10—12, хундуз 3—5 градус соор болур.

Резактор В. С. ШАРОВИ.

Кино

НОВАЯ 18-ТЕ

«НАИРАЛ»: Там, на пе-ведомых дорожках, 9.30 шак-та, (сериялыг) 11.20, 14.10, 17.00, 20.00 шактарда. «ПИОНЕР»: Тайна кора-белының «часов», 9.30, 11.10, 12.40 шактарда. «Дамское танго», 17.05, 18.50, 20.40 шактарда. «КАА-ХЕМ»: «Демидов» (2 сериялыг) 14.30, 17.10, 20.00 шактарда. Киноманың 11.00, 13.30 шактарда. «ЕНИСЕЙ»: «Две главы из семейной хроники», 18.00 шак-та. «Спорлото-82», 20.00 шак-тарда. «ВОСТОК»: «Санином юная для любви» (индиг, 2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«Тыва коды тулуг» трест

дараадыла тулуг организасты-ларына, ажылаары-биле тулуг талазы-биле аны-бүрү профессионал кичилерни ча-лап турар. Чаллаада 463 КМК, Бай-Хавката — 585 КМК, Шаган-Артыга — 586 КМК, Сары-Сенте — 958 КМК, Турада — 957 КМК, Каа-Хем суурда — 1317 КМК.

Күш-ажылы толери аккор-далаа системалыг болган тулугта хой чылаа ажылаа-ларга немеле төлөспү ты-сыр. Бот кичилерни объек-тив-биле хандырар, ө-бүдөл-дөргө квартираны ээлчег бу-гаар бээр.

Ажыла кирерле КМК-лар-ның туур черасинге келер.

А. АЮНОВА.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чыгыш № 2040.

Чыгыш № 2041.

А. П. Чеховтун музей-башыны — Яла-нын эңне төвөгүл черлериниң бирээни. Чогаалчы аңаа 1899 чылдан 1901 чылга чедир чурттап, ажыдап турган. А. П. Че-хов аңаа турган «Святкида», «Биттыг нады», «Душук кыс» деп расказтарны, «Чогада», деп тожуну, «Вишнялыг са», «Уш угбашы» деп шиилери бижэни.

Музей-башында үш мемориалдыг өрзө-лдер бар. Оларда — фотодокументирин, СССР-ниң болган делегейиниң хой-хөй чурттарынын улустарынын онгон дыла-

рынче очулдурган А. П. Чеховтун чус-чус номнарын, Чеховтун бодунуң дириг турга-нын үезинде парлаан номнарын дел-гээн.

ЧУРУНТА: музей-башыга барганнар Яланын чуручуну В. П. Цетикованың чурааны А. П. Чеховтун портретин көрүп турар.

В. ЕГОРОВ биле В. КОШЕВОНУНУ' фотозу.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Ийи аңгы байдал

НОМДАН ОДУРУГЛАР

«Ядым-турени, будуулуң болган соок-азы млар чоруктун байдалдарына Кана-даның индиейниң салгалда-ры амдырап келген. Кичи-лерге кичизиг болган шыны хамаарылганы азал турар программа оларга чаа чүгө-дөа бербес. «Дец эвес нияти-лел. Канаданың индиейниң човулаңы» деп номдан ол одуруглар алдынтан, ол ном-бу он дорт чыл мурунда бижэ-ни. Ыччалаа-даа чүгө-дөа өскөрлөбө, индиейниң ка-дыг-берге амдыралы кан-диг-дөа өскөрлө чокка артып калган. Одуругларда кирген сөстөр бөгүгү амдыралга долзу-биле хамааржып тур-гар кылдыр арктан. Номнуң автору Г. Кардиз — чурттуң үндүсн чурттакчыларын чөгүгү байдалынын дугайын тоожуп бижэни.

Оон бээр калың-даа өскө-рилге болган, теопинатич по-литиказынын принциптериниң бирээни — бодунуң төрөниң ды-лыга улустарын өөрчир ар-гасы болдурбазы. Индиг ре-реставляцияда чырыдымчык айтырларын тургустунган-нын байдалы мындиг. Ун-дизин чурттакчыларын бот-туксалаң културалыг, чаа-гай чачылдарын чок кылы-рай.

Школалар кончуг багай байдалда, оны бажылаар та-лазы-биле анык-хөрөнгин ча-зак үндүрбейн турар — деп, «Баштайгы нацияларын ас-самблеялары» деп организа-цияны удуртукуларын бирээни Дж. Миллер чугаа-лап турар. — Школга боттары-ныс-

тыг буудуг тоотуугу, кул-туралык база Канаданың кижигежип боттарыныстыг кижигежип удуушту өөрчир ар-га чок болуп турар. Унде-зин чурттакчыларын амды-ралын бооглар, оларын културалыг сыспа базар хем-чегерни доктаамал чорудуп келген. Чамдык, кичээ, ужу-ралдарыг филмдериниң соок-азы ылгар сорулгасы мындиг: «Эки индиг дээрге, олу ин-диг». Сонгу Американың үн-дизин чурттакчыларын «чер-леник» кылдыр көргүзүп ту-рарын утказы билдиргир: биче улустарын тураккал културалыг куду көөрүңе чурттакчыларын кичизидип турар.

А. МЕЛИКЯН, СЭТА-ның корр.

Оттава.

БУДУН БИБЛИОТЕКА ЧЕДЕ БЭЭР

Ленинградта чогаалчы Юрий Рытхууңуң столуңуң кырында чал-чаа бижип доос-каны ромни. Оң аңаа — «Дип-тер аразынын көвүрүү». Ол дээрге тайбыл дээр демисел, найырал болган бот-боттары-га дуулажылга дугайында публицистикалыг чогаал.

Рытхуу үжүн ажыг номдар-ның автору. Чукоткада Уэлен деп суурга туроттунган бол-ган өскө, Ленинград универ-ситетинге өөренип турган, баштайгы чогаал ажылын ба-за аңаа эгелзени. Оң номна-рын дык хой чурттарга үн-дүрген. Номнарынның бүтү ти-ражи — чедип миллион экзе-м-

пляр. — Мээң өөрлеримниң — Со-гу, Ыраккы Чөөн чүктүг биче буурай улустарын төлөөлери-нин бижэни номнарын чыр болза, будун библиотеке чедер боор — деп, Ю. Рытхуу чугаалап турар. Ненец Васи-лий Лекхов, манси Ювал Ше-стало, нене Владимир Санг, чукча Антонина Кымытал-оол боттарының чогаалдары төрөп база орус алырлар бижип турар. Оларын чогаал-дарын хой миллион тиражтар-га үндүрген. Семён Курплов-тун номнарын СССР-ниң ды-ка хой дыйларга очулдурган үндүрген. Оң аңаа, Уруло

Адо деп псевдоним-биле бижип турар. Филология арте-мнииниң кандаады, чүгө та-лантыг шүдүкчү эвес, боду-нун чолуңуң амылгы болган тоотуугуң шиилелескизи.

Таймырда чурттап турар до-ган шүдүкчү Олга Аксенова-нын шүдүктери калбак пепте-редди алган. Чогаалчылар, эр-теменнер, инженерлер, баш-кылар, музакантылар, ажыл-чынар дээр калдыг кичилер-ни биче улустарын төлөөл-ерини аразында чок дээр.

ГАНШИН, СЭТА-ның корр.

Ленинград.

Кино болган көрүкчү

МӨНГЕ НАЙЫРАЛДЫҢ ЭГЕЗИ

Найырал... Бажыг найы-рал! Ажылың чон найыралы алдын дагында будурун тургузар дийри-ле чоп. Чүгө дээрге будурун күш-ажылы чыккыларын күзөлдү чан-гы, ол буяның күзөл-чүткүл чүгө ала-кежикче, тайбын-чаагай итче уланган. Кандыг-даа аймак-соок улус ка-жан-даа карангы-будурун чорукка, дерзин үлгедилерге, чаа-лайыңа удуур үзгедилер, олар шаг-төөгүдөн бээр чүгө чырык чаагай амдырал-чуртталганы кү-ээр, чыргалаче, мурунакы дөңсөргө бөгүлө сеткил-салгыш — салып келгенер. Улус чонун шак мындиг бу-яның чүткүлү чүгө кар-гыс-дерзин үзгедилер эвээс саныг, ылдыг-даа бол бажыг ажыр байып алган мангыс идгеттер дөзө шаап, үргүл-чү аңаа доктар ужурушты-рып, «доора кара чуду» бооп келгенер. Ыччалаа-жог дат дег карын довуң дег ак-тив базары дег, өш-жөөнүн кара күштер шаа барган черде аштырар дээрин афган болган совет улустарын амы бажыг найыралы херечи-лээр, бадыткаар. Мерген, угааның ленинчи национал политиканы ачындаа тай-бынга ынакшылыг, күш-ажылы афган улус бодунуң аныс сорулганыңа чедер-даа, чүгө дээрге оң бады-биде чөтөнгиле — улуг Со-вет Эвилели, оң ижин-кара чок чон.

шылдыг, бистин найыралдыг муруну кожаыс Афгане-станда социал чарыкталар, аажы-чачың чаа хевир, културалыг дөңсөргө совет көрүкчүлүгүн иштин сонугу-ралын хаара туткан турган. «Кабудда ниг чай» деп кино-луг «Мофалы» киностандиг будурун ылган, илчангаш ол — эң баштайгы совет-афган кино-чуруктур. Оон тургус-кан режиссеру — А. Хамраев, а сценарийин Валдим Туни биле Асадулла Хабиб бижэни. Ук кинолуг пол ролик сура-лыг совет артыс Олег Жаков бекке мергежип күүсөдөн турар. Делегейде эне бул-жыг профессия — эми арте-м. Баске найыралды Афгане-станда эчелерге дуза көрү-зери-биле шыгарганга совет кезер эми профессор Федо-ров оңче калаттырган үзгед-ир. Оң сорулганы эчелерге дуулаады, оларын казым дээр туржуну. Улуг назылыг профессор (О. Жаков) боду-нун амыр-амжып боодай, дидим-биле шудуруг ажы-лап кириштер. Ол алайыңы чарымал охтары сымалын турда-ла багылаттырганнар нарын кезидени кылып, олар-ны амы-тынын камгалап ап турар.

Көгүтүрген, хээлелетирген душманнар профессорун олу-руп чораз вертоледиун ортте-рип адытар, даг-лаш аразы-га совет эчелериниң амы-ты-нын афган дайылчылар кам-галап алыр, апаа совет эчти

Мелинков (артист Николай Олялин), хелемек уругу Гу-ла-ча (актерис Гула Ташбаева) болган эскелер-даа балгы-лан.

Бо эйюда чаа кинолуг ин-диг чурттуг кезин көрүкчүлүгү тедирин турар. Кичилерин амы-тыны кес кырыла турда, афган шеригер араганалан басмачыларын амыл тилээр. Басмачыларда ылдыг хөй боо-чөкөстөрүнүн барын өөр-ле боодаан профессор Федоров кайгал чугаалап оор.

Америк дайынчылар кал-дыг-даа боо-чөкөстөни шуудун берип болуруп афган, совет эчелер чаа келген эжиге бүзүрүлээр. Афган эми Алитин ролюн Джемал Мон-паа күүсөдөн турар.

Кажан буруу үзгедилг өлү-рүкчү душманнар кандыг эми чыдагалан чокка анык эми сестрары Марьяны (Лейла Хамраева) каржысы-биле боо-лап кааптарга, апаа удуур аф-ган чурттакчылар хам кил-екини көргүзүлээр. Олар кү-дүмчүт ачыскал-биле үнүп келген, олуркучуларын шы-тын пезелерин негезилер.

Апрель революциянын чаалап алышчыларын кам-галап алыр — бүгү афган улустун ылдыг хөй апа-ганы каржыс көрүкчүлөр ук кинолу-гун көрүкчүлөр.

С. САНДЮ, көрүкчү.

СОНУУРГАКТАРГА

ДАШ БЫАШТАР

Донбасста Дружковка хоорайның чамдык арга-арыга бир овозгай ижи бар. Ону чангыс-даа кичи хирээлөп пыдавас, 12-15 метр бекке ол мыйтарын чүгө моон көрүп болур. Ылаа артыктыг бүзү-рүч, чүгө дээрге оң үнгөн мыйтары дашталып калган. Бо овозгай мыйтарын тургус-туганлыг дугайың арте-милер мыйлаар тайбылдарар. Бо төрөниң дөңсөргөсүнө 250—300 чыл мурунда туула-нык төр турган. Амгы нисе бүзүлүг мыйтарын төрөл-көнүчүлүг мыйтарын арга-арыг үнүп турган. Оларын дашталып калганы ол.

Дык хой улаа артыктыг чыккан чон үнүгө мыйтарын чүгө еол, чангыс чөргө мөш-лөп калыккан. Кислород чок чөргө чыккан мыйтар дашта-лы берген. Хой миллион чы-лар артык, чер шитиниң геол-огтук өскөрдүкшенинде болган шимчээлдериниң салдарында ол мый даштар дашкаар иттириппе.

Бойдустан бо тураккалы артеманнерге тускай лабора-тория болу берген.

(СЭТА).

ШЫДЫРАА

СОЧИ. Шыдыраага делег чемпион ат дээр кордакчы-ларын ойнашкынын үш-ку салыныга Лидия Семёнова Нана Иселданиниң удуу ал-ган. Сан: 2:1. Ийги салгыта

Нана Александрия биле Прива-Левитина он үшкү көпте ха-йымнашкан. Сан: 1:5; 0,5, Левитина мурун турар.

КҮЗЕВИШААН

Бистин сууруус улуг эвес, ыччалаа-даа чыл келген тудум ол өзүп, сайырап олурар. Оң чурттакчылар, бистер ийи-талчылар, Тываның чону-биле бир дөмөй, ажыдап, чурттап, дашталып турар бис. Чоокта чаа тожунуң театрын артистери суурууска азал-дар кылат. Арагыч, ажыл кыл-бас, удуумал, мангыстакан амдыралдыг кичилерин сой-галаан «Тайп укжар» деп шиин-оол көргүсөдөн. Арти-стерин бо чаа ажылы ийи-талчылар чымыл-биле хула-ан.

ап, индиг адыш чаксажык-чыры-биле удуу.

Шинде буудуг амдыралы, хунуун айттырын тодаргай-биле тургускан. Амдыралын буудуп, арагаже суулаар, ха-рыскал чок кичилерни бис-тин араваста чок деп болбас. Ыныг кичилер болуңга, чок кичилерине, чонунга кый харе — хара чедирин чорукрун бо шинде шының-биле көргүсөдөн.

Бо шиин көрүп олур кичи арагынын хоразын ханзы-биле медереп биллп, мыг

ап, индиг адыш чаксажык-чыры-биле удуу.

Шинде буудуг амдыралы, хунуун айттырын тодаргай-биле тургускан. Амдыралын буудуп, арагаже суулаар, ха-рыскал чок кичилерни бис-тин араваста чок деп болбас. Ыныг кичилер болуңга, чок кичилерине, чонунга кый харе — хара чедирин чорукрун бо шинде шының-биле көргүсөдөн.

Бо шиин көрүп олур кичи арагынын хоразын ханзы-биле медереп биллп, мыг

ЧАРЫШТЫГЛАР

КЕЖЭЭЗИ

Улус чонун уран чүүлү бо-ла кичизидиле утка-шынарлыг болур. Ону салым-чаланың кичилер күүсөдөр-төргө көргөн, дыңнаан улус-тук сагыш-сеткили сергеп, чамдык кичилерин боданды-рып кээр. Ычангаш чонун уран чүүлүн улам сайзырады-ры дээр улуг кичизиниң салып турар.

Эрлин районнуң Нарында «Челээш» агиткультбрига-да суурун аныктарында 20 ажыг ижин кирикти турар. Олар суурун чурттагыч чо-унга доктаамал болган малчынар коданнарыга ба-рып, концерттерин көргүзүп турар. Элзэн хой чылдарда

агиткультбригадын амылын-га идеялиниң-биле кирип, бодунуң уран талантын эш-өөрүңе, чурттагыч чонга көр-гүзүп, мергежилни беким чорутурлар хой. Оларга Клава Самдан, Мила Бикен, Багир-хан Ноозун, Анато